

Een driezitsbank, net als mijn ouders

Hilje van der Horst

Ooit wilde Hilje van der Horst ontwikkelingswerker worden, maar uiteindelijk schreef ze een proefschrift aan het Meertens Instituut. "Omdat ik in de Derde Wereld wilde werken, schreef ik me in bij de studie sociale geografie aan de Universiteit van Amsterdam. Maar daar leerde ik zo kritisch nadenken over mijn ideaal, dat het al snel de grond in werd geboord. Bovendien kreeg ik hier in Amsterdam een vriend die ik niet kwijt wilde – dat maakte het lastiger om in een ver land te gaan werken." Van der Horst raakte bovendien tijdens haar studie steeds meer gefascineerd door een ander beroep – dat van de onderzoeker.

De sociale geografie is een vakgebied met een vreemde oorsprong. "Voor de oorlog ging men soms uit van de veronderstelling dat je kon verklaren dat pakweg bergbewoners zich gedroegen zoals ze zich gedroegen omdat ze in de bergen woonden. Dat bleek wetenschappelijk gezien een weinig vruchtbare gedachte. Het vak heeft zich dus na de oorlog opnieuw moeten definiëren. Het heeft zich ontwikkeld tot een sterk multidisciplinair vakgebied, maar sociaal geografen onderzoeken nog steeds wat de ruimte betekent voor maatschappelijke processen. Hoe gebruiken mensen de openbare ruimte? Hoe ervaren ze hem?"

De Turksheid van Turken

Omdat Van der Horst in de loop van haar studie vooral belangstelling kreeg voor de theoretische aspecten van het vakgebied, besloot ze ook af te studeren in de sociologie. Na haar studie werkte ze een tijdje aan de Technische Universiteit Delft, waar ze onderzoek deed naar de sociale cohesie in wijken met relatief veel migranten.

Ziet ze zich nog steeds als geograaf? "Ik voel me sociaal wetenschapper. Geografen gaan er meestal van uit dat hun werkterrein ophoudt bij de voordeur. Het idee is dat mensen zich op straat moeten aanpassen, terwijl ze binnen doen en laten wat ze willen. Je doet als sociaal geograaf onderzoek naar de publieke sfeer, en niet naar de persoonlijke omgeving en dus heb je niets te zoeken in de huiskamer. Maar in mijn proefschrift wil ik laten zien dat de grenzen tussen de binnenwereld en de buitenwereld veel vager zijn. Mensen maken de publieke ruimte soms tot hun eigen terrein, en omgekeerd drukken ze met de inrichting van hun huis iets over hun identiteit uit; iets wat gericht is op de buitenwereld." Dat wordt dan ook het onderwerp van Van der Horsts proefschrift: hoe richten Turken in Nederland hun huiskamers in? Op welke manier verschilt dat bijvoorbeeld van de manier waarop Turken dat doen in Turkije? En wat zegt dat over onder andere de manier waarop Nederlandse Turken hun Turksheid ervaren? Voor haar onderzoek bezocht Van der Horst Turken in Nederland en in Turkije, waar ze een paar maanden verbleef en de taal leerde. Ze bekeek nauwkeurig hoe de mensen hun huis hadden ingericht, en ze sprak met hen over de keuzes die ze hadden gemaakt.

"Ik denk dat iedereen analyseert met wat voor mensen hij te doen heeft als hij een huiskamer binnenstapt. Bij mij werkt het misschien wat bewuster dan bij anderen, omdat ik een vocabulaire heb ontwikkeld om die dingen te benoemen."

Decoratieve Koranteksten

Haar contacten vond ze een voor een: de ene gesprekspartner bracht haar naar de ander. "Je kunt proberen een representatieve steekproef te maken, en al die mensen dan een voor een te benaderen. Maar dan zul je niet bij veel mensen worden binnengelaten. Als ik met iemand gesproken had, belde zij enkele van

haar vriendinnen. Dat was voor hen een garantie dat ik oké was, dat ze me in hun huis konden toelaten.”

Van der Horst leerde zo ook haar eigen vooroordelen kennen. “Ik zag bij mensen in hun huiskamer allemaal decoratieve Koranteksten hangen, en interpreteerde dat in eerste instantie als een teken dat die mensen dus wel diep gelovig moesten zijn. Pas door met ze te praten, merkte ik dat dit helemaal niet zo was. Ze waren wel moslims en daarom hadden ze die teksten ophangen, maar de godsdienst domineerde hun leven niet.” De grenzen tussen gelovig en ongelovig zijn niet altijd even duidelijk.

Ook als onderzoeker moet Van der Horst werken met vage grenzen. Ze is naar eigen zeggen “multidisciplinair tegen wil en dank”. Haar etnologisch onderzoek heeft raakvlakken met allerlei sociale wetenschappen. “Je kunt er over twisten waar het ene vak ophoudt en het andere begint. Ik kan het me eigenlijk niet veroorloven om werk uit bijvoorbeeld de sociale psychologie niet te lezen als dat over mijn onderwerp gaat, ook al is dat echt een ander vakgebied. Allerlei vakgebieden komen elkaar tegen als je het dagelijks leven begint te bestuderen. Dat maakt de hoeveelheid literatuur die je zou moeten lezen bijna eindeloos. Je kunt niet al die vakgebieden bijhouden.”

Omgekeerd is het ook moeilijk om zelf een plaats te veroveren in andermans overzicht van de literatuur: “Toen ik in Wageningen solliciteerde, kon ik nauwelijks verwachten dat de mensen kennis hadden van mijn werk. Als ik met een collega praat, kent die misschien sommige nummers op mijn publicatielijst, maar omdat het aan verschillende vakgebieden raakt, is het onwaarschijnlijk dat iemand al de verschillende wetenschappelijke tijdschriften kent waarin ik heb gepubliceerd.”

Dementerende ouderen

Nu haar proefschrift bijna voltooid is, vertrekt Van der Horst naar Wageningen, waar ze aan de universiteit wordt aangesteld als universitair docent ‘Sociologie van consumenten en huishoudens’. Dat is weer net een wat ander vak dan ze eerder in Delft beoefende, of nu op het Meertens Instituut. “In je wetenschappelijke carrière bouw je bepaalde thema’s op”, zegt Van der Horst. “Ik denk dat je steeds iets moet wisselen en iets constant moet houden. In Delft onderzocht ik hoe processen van migratie werken in onze samenleving.”

“Op het Meertens Instituut kwam daar de vraag bij naar de plaats die voorwerpen in het dagelijks leven van mensen innemen, de materiële cultuur. Nu neem ik het onderwerp van die materiële cultuur mee naar Wageningen, maar ik ben van plan het onderwerp van de migratie even te laten liggen. In plaats daarvan lijkt het me interessant om me te richten op een andere minderheidsgroep – de ouderen. Hoe verandert hun leven door allerlei nieuwe uitvindingen die er gedaan worden? En welke plaats geven ze die voorwerpen in hun leven? Dat zijn wel belangrijke vragen in een vergrijzende samenleving.

Ik zie het bij mijn oma; die heeft een nieuw telefoonsysteem gekregen met een sterk vereenvoudigde bediening, zodat die zelfs geschikt zou zijn voor dementerende ouderen. Uiteindelijk kost het haar veel moeite om aan dat apparaat te wennen, terwijl ze aan de gewone telefoon al gewend was.”

Scootmobiel

Hoe gaan mensen met hun bezittingen om? Welke betekenis heeft de inrichting van iemands huiskamer? Ook al zijn het belangrijke vragen voor de individuen die het betreft, toch is het niet onmiddellijk duidelijk dat iedereen geïnteresseerd is in het antwoord. “Onze bevindingen zijn vaak misschien wat te verfijnd om meteen naar een toepassing te leiden. Nou ja, misschien heeft de fabrikant van de Scootmobiel wel belangstelling voor mijn nieuwe onderzoek. Maar daar is het me niet om te doen.” De politiek zou daarentegen wel iets aan haar onderzoeksresultaten kunnen hebben. “Het zou bijvoorbeeld goed zijn als het huidige debat geïnformeerd zou worden door kennis over wat er in migrantenhuishoudens speelt. Je hoort politici wel klagen over al die schotelantennes die Turken op hun balkon hebben hangen. Dat zou de integratie sterk benadelen, omdat die mensen naar allerlei traditionele of zelfs reactionaire programma’s uit het thuisland zitten te kijken. In werkelijkheid volgen de mensen vaak soaps op de Turkse tegenhanger van SBS6. Dat geeft op zijn minst een andere kijk op de zaak.”

Aan de andere kant moeten wetenschappers uitkijken met het doen van al te gedetailleerde beleidssuggesties, vindt Van der Horst. “Ik denk dat sommige aspecten van onze maatschappij wel degelijk maakbaar zijn, maar het is heel onduidelijk in hoeverre die maakbaarheid zich uitstrekt tot het dagelijks leven. Veel

aanpassingen gaan ongemerkt, zonder enige sturing. Nederlanders vinden het bijvoorbeeld van belang dat hun kinderen vanaf een bepaalde leeftijd allemaal een eigen kamer hebben. In Turkije vindt men dat doorgaans veel minder belangrijk; daar vindt men het veel belangrijker dat er een aparte gastenkamer is, ook als dit ten koste gaat van een kinderkamer.”

“Als onderzoeker heb ik daarbij niet echt een mening over ‘goed’ of ‘fout’. Maar je zou daaruit als politicus de beslissing kunnen nemen dat er onder Turken in Nederland een beschavingsoffensief nodig is: weg met al die gastenkamers! In de praktijk blijken Nederlandse Turken zelf ook al steeds meer de voorkeur te geven aan kamers voor hun kinderen.”

Wat doen dingen met ons?

Uiteindelijk overstijgt het onderzoek de specifieke situatie van Nederlandse Turken. “De vraag is hoe mensen en dingen zich tot elkaar verhouden. Wat doen wij met dingen, maar ook: wat doen dingen met ons. Onderzoek naar materiële cultuur is daarmee tegelijk alledaags én filosofisch. En omdat het onderwerp zo alledaags is zet het je ook aan het denken over je eigen omgang met dingen. Als onderzoeker kun je niet neutraal zijn in dit soort onderwerpen, je neemt altijd je eigen achtergrond, en je eigen blik met je mee. Daarom is het zaak om jezelf zo goed mogelijk te analyseren. Ik heb thuis een driezitsbank en een fauteuil staan, net zoals mijn ouders. Wat zegt het over mij dat daar niet een paar grote banken staan, zoals Turken die hebben?”

Het Meertens Instituut is een instituut voor onderzoek en documentatie van de Nederlandse taal en cultuur van de Koninklijke Nederlandse Academie voor Wetenschappen (KNAW). Centraal staan de verschijnselen die het alledaagse leven in onze samenleving vormgeven.

Het Meertens Instituut is ontstaan in 1930. Op het gebied van de Nederlandse taal bestudeert het Instituut geografische, sociale en diachrone variatie, een specifiek terrein dat binnen de taalkunde wordt aangeduid met Variatielinguïstiek. Het onderzoek naar de culturele factoren die bepalend zijn voor groepsvormende processen ligt op het terrein van de Nederlandse Etnologie.

Kenmerkend voor het Meertens Instituut is de multidisciplinaire samenstelling van de onderzoekersgroep, waarin onder meer disciplines als taalkunde, sociolinguïstiek, neerlandistiek, geschiedwetenschap, antropologie, sociologie, muziekwetenschap en cultuurwetenschappen zijn vertegenwoordigd. Op deze vakgebieden heeft het instituut decennialang materiaal verzameld, geconserveerd, gedocumenteerd, inhoudelijk ontsloten en onderzocht. Met omvangrijke collecties en documentatiesystemen kan het worden beschouwd als een centrum van kennis op het gebied van taalvariatie en volkscultuur. Ook grootschalige databanken ondersteunen het onderzoek.

Het Meertens Instituut heeft in eerste instantie een wetenschappelijke doelstelling op het gebied van volkscultuur en taalvariatie. Het werkt daartoe ook samen met andere kennisinstellingen, zoals universiteiten en musea, en participeert in diverse internationale samenwerkingsverbanden. Door samenwerking met instellingen zoals musea en media kan het instituut een bijdrage leveren aan publieksvoorlichting op dit gebied. Met uit onderzoek verkregen inzichten hoopt het Meertens Instituut behalve het wetenschappelijke debat ook het maatschappelijke en het politieke debat te kunnen ondersteunen.

De resultaten van het onderzoek worden gepubliceerd in publicaties en boeken en worden bekend gemaakt in lezingen op congressen en symposia. Uitgebreide informatie over het Meertens Instituut vindt u op de website: www.meertens.knaw.nl